

ЧИ ВСТОЯЛО МІСТО? ОПИС ВІДКУПУ ЛЬВОВА ПЕРЕД БОГДАНОМ ХМЕЛЬНИЦЬКИМ 1648 РОКУ

Облога козаками і татарами Львова 1648 року до нині залишається мало висвітленою темою української історії і такою, що не позбавлена міфологічного наповнення й неточностей. Окрім цього, в сучасній українській історіографії Богдан Хмельницький фігурує, як історична постать, що намагалась «визволити» Львів і Руське воєводство. А місцеве населення Грецької Віри, як таке, що проявляло повну лояльність до гетьмана та його військ. Автор, спираючись на дані джерел та фактаж, подає інший погляд на події облоги Львова та штурму Високого Замку в 1648 р. Також на підставі опублікованих і неопублікованих джерел подає систематизований опис облоги Львова за свідченнями самих львів'ян, відкупу міста та систематизує методики збору відкупу.

Ключові слова: облога, Високий Замок, Хмельниччина, відкуп міста.

Постановка проблеми та її актуальність. В історіографії облога Львова 1648 р. ретельно досі не досліджувалась, а найчастіше згадується у контексті «Хмельниччини». Переважає фрагментарне дослідження подій облоги, що часто містить багато неточностей та припущень, які не знаходять підтверджень у джерелах. Ключовим є розуміння того, що уявлення львів'ян про військо Хмельницького початково будувалось на переповіданнях жовнірів коронного війська, що відступало з-під Пилявців. Містяни очікували початку облоги набагато раніше, ніж вона мала статись. Попри примарні надії на Костянтинівську і Бродівські залоги, ще не захоплених козаками, для Львова стало цілком очевидним, що прихід Хмельницького під мури міста – питання часу. Страх перед козаками підсилювався й численними селянськими заворушеннями, що вже на той момент охопили ціле воєводство. Хоча це могли бути й місцеві селяни-русини чи дезертири коронного війська, що вдавались до грабунку – вони все одно асоціювались в населення з татарами Тугай-Бея чи козаками Хмельницького.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Про облогу Львова в 1648 році в більш ширшому контексті згадують у своїх працях такі дослідники, як В. Степанков (Степанков, 2008), В. Смолій (Смолій, 2014), С. Томашівський (Томашівський, 1897, 1898, 1908).

Чікалін Руслан Андрійович, аспірант кафедри історії Українського католицького університету, м. Львів.

© Чікалін Р. А., 2022

Деякі дослідники розглядають облогу Львова виключно в контексті мілітарної історії Хмельниччини, що дає широку катину цих подій на теренах Руського воєводства, однак залишає поза увагою питання облоги Львова. Такі описи знаходимо у публікаціях В. Кривошеї (Кривошея, 2008), С. Стороженко (Стороженко, 1996) тощо.

Серед зарубіжних дослідників у контексті окресленої теми варто згадати польських істориків Л. Кубаля (Kubala, 1925), В. Кухарського (Kucharski, 2015), Л. Подгородецького (Podhorodecki, 1987, 1993) та Ю. Пташніка (Ptaśnik, 1925), в працях яких висвітлено історико-політичний та військовий аспекти облоги 1648 р.

Автор статті раніше вже аналізував дотичні аспекти військово-політичних процесів 1648 р. на теренах Руського воєводства (Чікалін, 2021). Свідченням цього є відповідна публікація, але в ній облогу Львова не аналізував.

Окремо варто виділити дослідження В. Задунайського, присвячені аналізу стратегем Війська Запорозького впродовж 1648-1651 рр., що дають можливість осягнути контекст тактики і стратегії та сприяють аналізу бойових дій козаків під час облоги Львова (Задунайський, 2018, 2019, 2020).

Аналіз джерел. Основну частину опрацьованого матеріалу складають щоденники очевидців облоги, нормативні акти та описи, віднайдені в Центральному державному історичному архіві Львова та Головному архіві давніх актів у Варшаві, а також рукописи Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Цікаві уривки із щоденників львівських міщан щодо облоги вміщено у праці польського дослідника Л. Кубалі. Використання таких дає змогу більш детально аналізувати хід облоги та її наслідки. (Kubala, 1925: 36). Варто зазначити, що це перша спроба детального опису подій осені 1648 р. на основі щоденників львів'ян. Інформативним джерелом є нотатки Самуїла Кушевича – міського синдика, що перебував в обложеному Б. Хмельницьким і Тугай-Беєм місті та провадив перемовини щодо відкупу міста й зняття облоги. У своїх споминах синдик також намагався представити настрої міщан напередодні облоги. Важливим джерелом у дослідженні зазначеної проблематики є «Списки товарів і дорожочіностей, винесених мешканцями міста на окуп Богдану Хмельницькому. Оригінали (1648)» та «Постанови, прийняті на засіданні всіх урядів міста про визначення окуп для козацького

війська під керівництвом Б. Хмельницького та реєстри обліку грошових сум, товарів, дорогоцінностей, внесених мешканцями Львова на окуп» (ЦДІАЛ, 52 – 1 – 398).

Отже, наведені вище джерела дозволяють створити більш цілісну картину подій облоги Львова козацько-татарським військом у 1648 р.

Мета дослідження. На підставі опублікованих та неопублікованих джерел охарактеризувати події, пов'язані з облогою Львова, та її наслідки, зокрема процедуру відкупу у козацько-татарських військ.

Виклад основного матеріалу. Після поразки під Пилявцями до міста почали стягуватись численні підводи біженців та відступаючі сили коронного війська, що перетворювало Львів на головний форпост Речі Посполитої на сході (Ptaśnik, 1925: 6). За описами очевидців, брами міста не можна було зачинити через постійний потік тих, які прибували чи залишали столицю Руського воєводства (Podhorodecki, 1987: 7). Окрім того, гнів у населення викликали очільники коронної армії, на яких і покладалась основна провина поразки. Князь Остророг був змушений сховатись у палаці латинського архієпископа, а містяни пригадували йому триумфальний візд до Пилявців і його зовсім не триумфальне повернення (Podhorodecki, 1987: 7-9).

Сандомирський воєвода князь Владислав-Домінік Заславський, з полку якого і розпочалась панічна втеча коронного війська з-під Пилявців, не зупинився у Львові, а швидко рушив на Ряшів. Довіри він не мав не лише до місцевого населення, але й до залишків свого ж сандомирського полку (Kucharski, 2015: 87). Коронний підчаший князь Миколай Остророг на прохання містян не полишати міста без оборони оповів: «...краще здатись на милість ворога, ніж сподіватись на марний захист» (Podhorodecki, 1987: 10). Залишки коронного війська були вкрай деморалізовані, які «ані Остророга, ані провідників своїх слухати не хотіли» (Kucharski, 2015: 87). Це посилювало паніку серед містян та чутки про силу Хмельницького, якого очікували з дня на день.

Керівництво обороною міста взяв у свої руки князь Єрмія Вишневецький. На військовій раді 28 вересня в костелі Оо. Бернардинів він запевнив місто, що зможе захистити його від козацько-татарських військ (AGAD, Dział Tatarski – 84 - A 24521). Однак уже 5 жовтня, незадовго до приходу перших татарських загонів під мури міста, Вишневецький, забравши частину війська і практично всі

кошти, що виділило місто для власної оборони, втік до Замостя, покинувши Львів напризволяще перед загрозою штурму (Podhorodecki, 1987: 12).

Очевидці подій львівський райця Самуїл Кушевич і купець Анжей Чехович в такий спосіб оповідають про вчинок Вишневецького: «Забрали вони в нас все майно, пообіцявши боронити місто наше від наступаючого неприятеля, а 5 жовтня покинули нас несподівано з усім військом, коли дізнались, що татари вже в околицях і Військо Запорізьке теж надходить – то пробилися через орду і рушили на Замостя, лише з дороги оповістивши нас про небезпеку через п. Цеховського (ротмістра – Р.Ч.), якого з компанією в 50 чоловік глумливо призначив керувати обороною» (AGAD, Dzial Kozacki - 42 – 4 - 32563) (AGAD, Dzial Kozacki - 42 – 4 - 32563), «Дізнавшись про неприятеля – попрощалися зі Львовом, що плакав тоді в своєму сирітстві. Пішли всі безсоромно з великим жалем та розчаруванням нашим, бо лишилися ми без скарбів і захисту» (AGAD, Dzial Kozacki - 42 – 4 - 32563). Загальна кількість майна, що забрав з собою князь Вишневецький, полишаючи межі міста, сягає близько 900 тис. злотих, а кількість війська – до 4 тис. осіб (Смолій, 1999: 112).

Чисельність загонів Хмельницького оцінювали в 200 тисяч, не рахуючи татар, натомість Львів мав 50 драгунів під керівництвом ротмістра Цеховського, 124 жовнірів, близько 1500 озброєних містян та залогу Високого Замку, що складалась з 52 осіб (Kucharski, 2015: 89). Зібраним військом, після втечі Вишневецького, мав керувати Миколай Остророг як другий регіментар, однак Вишневецький доручив очолити оборону Кшиштофові Арцішевському. Проте той зрікся цих обов'язків на користь бургомистра Гросваєра (Kucharski, 2015: 90), який і провадив оборону міста.

Фактично одне з найбільших міст Речі Посполитої було залишене без жодних засобів до втримання облоги перед значно більшими силами Хмельницького. Я. Вишневецький не мав на меті хоча б якимось чином захищати місто та, зібравши дорогоцінні речі, що могли дістатись Хмельницькому по здобутті Львова, та залишки боездатної армії – відступив. Можна припускати, що в уявленнях таких представників високої знаті, як Вишневецький, Львів уже був програний. Вони покладали надію, що нетривала облога і грабування міста на невеликий час затримають козацько-татарське військо, цим даючи змогу відступаючим коронним силам перегрупуватись.

С. Кушевич стверджує, що звістки про появу передових загонів козацько-татарського війська з'явилися 5 жовтня 1648 р. Про це львів'яни дізнаються від вояків розбитого війська, що відступало до Замостя і пробивалось через татарські загони на околицях Львова (Єдлінська, 1986: 78). Ціковський приймає рішення відкрити вогонь з міських гармат, аби «дати знати ворогові, що [ми] про нього знаємо» (Томашівський, 1898: 95). Того самого дня передові татарські загони зайняли Брюховичі.

Прийнято вважати, що облога Львова – справа тільки Хмельницького. Проте у щоденниках очевидців знаходимо дещо іншу інформацію. 6 жовтня під місто підійшов авангард татарських військ (Podhorodecki, 1987: 9). Сама ж армія кримчаків, що її Л. Кубала помилково називає ордою, розтягнулась майже на 15 км, між Клепаровим та Винниками (AGAD, Dział Tatarski – 84 - A 24521), зайнявши також позиції довкола православної церкви Святого Юра. З огляду на те, що день перед тим були зайняті Брюховичі, татари фактично оточили Львів ще до приходу основного козацького війська (Томашівський, 1898: 93). Армія Кримського ханства складалася з декількох основних загонів, які очолювали Тугай-Бей, його родич Султан-Гельді, кримський мурза Осман Джелебі та представник роду Ширін, відомий як Ширін-Бей (Podhorodecki, 1987: 7-8).

Ці легкоозброєні загони, за свідченнями очевидців, львів'яни могли спостерігати всюди довкола міста. Однак татари не вдавались до спроб штурму міста чи Високого Замку, а обмежились лише поодинокими нападами на передмістя. Оборонці вели по передмістю вогонь з гармат, завдаючи татарам великих втрат (Єдлінська, 1986: 79). Відомо, що тоді загинув племінник Тугай-Бея. Сам Тугай-Бей своєю ставкою обрав Збоїща, звідки двічі надсилав вимогу до львівського старости Адама-Єроніма Сенявського прибути до нього на зустріч (Томашівський, 1898: 79-97).

Сам Хмельницький з'явився під Львовом тільки 8 жовтня 1648 р. – на четвертий день облоги (Єдлінська, 1986: 79), припинивши практично відразу хаотичні напади татарських військ на передмістя. У той же день татарське військо розійшлося в три сторони: Ширін-Бей відправився на південь в Галицьку землю, Осман Джелебі пішов грабувати довколишні селища і фільварки, а Султан-Гельді попрямував на захід до р. Сян (Podhorodecki, 1987: 174). Хронікар Хаджи Мехмед Сінай вважає, що татарське

військо, після прибуття армії Хмельницького, втратило цікавість до облоги міста та взялося набирати ясир з довколишніх земель. Цей ясир також окреслюють у достатньо великих розмірах: «... з такою незліченною здобиччю, що навіть у найбіднішого татарського парубка було тридцять-сорок чоловіків Ясиру» (Podhorodecki, 1987: 175-176).

Цей приклад є показовим і стосовно субординації в самому татарському війську, очільником якого в історіографії часто називають Тугай-Бея. Окрім перекопського мурзи в поході на Руське воеводство брали участь представники родини Ширін – найзаможнішого й одного з найдавніших кланів у Кримському ханстві, що виводив своє коріння від Чингізидів (Степаненко, 2013: 197). На позицію цього роду зважали не тільки при дворі хана, але й при дворі султана. Тож немає нічого дивного в тому, що бей Ширінів покинув табір Хмельницького і Тугай-Бей та самостійно відправився збирати ясир в навколишній окрузі. Натомість при гетьманові залишався 4-тисячний загін Тугай-Бей, що був розташований в Збоїщах і Брюховичах.

9 жовтня козаки і татари Тугай-Бей розпочали штурм передмістя, змусивши захисників Львова відступити за міські мури, тим самим вдарили по найслабшому місцю оборонців Львова і Високого Замку, розірвавши сполучення та постачання між ними. У цей день козаки захопили монастир Св. Марії Магдалини (суч. Органний зал НУ «Львівська Політехніка»), де при цьому загинуло кількадесят жителів, що переховувались там, шпиталь Св. Станіслава (суч. перегин вул. Городоцької та вул. Фурманської), вбивши 30 містян, які перебували в самому шпиталі, та церкву Св. Юра, під час штурму якого полягло кількадесят її оборонців, а численних міщан повбивали «по домах» (Томашівський, 1908: 99).

Штурм церкви Св. Юра відбувся в той час, коли основні сили татар покинули облогу міста, а їх місце на позиціях довкола Львова зайняли козаки та сили «незліченної черні» (Томашівський, 1908: 97). Оборона Святоюрської православної катедрі описана у Львівському літописі, де занотовано, що «татарин на самий престол упавши, розбився» (Бевзьо, 1971: 181). Самуїл Кушевич також згадує, що при штурмі цього храму козаки «вбивали через вікна, до яких драбини приставили» (Томашівський, 1908: 99). Однак якщо за Львівським літописом штурм церкви організували татари, вбивши 54 її оборонців (Бевзьо, 1971: 181), то С. Кушевич

вказує на козаків, якими провадив ічнянський полковник Петро Головацький, що розквартирував на владичому дворі свій загін (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1573). Про наслідки штурму Головацьким Церкви Юра знаходимо також відомості в скарзі владики Арсенія (Желіборського) у протестації до Львівського гродського суду, в якій останній зазначає, що від рук козаків постраждали владичі шати, різний церковний інвентар та сильно постраждав єпархіальний архів (Скочиляс, 2010: 29). Тому достеменно не відомо, хто був ініціатором штурму: полковник Війська Запорізького П. Головацький, невідомий нам з джерел татарський мурза або ж це була спільна операція козаків і татар з метою захоплення важливої стратегічно позиції.

Операція, проведена Хмельницьким 9 жовтня, була настільки вдалою, що козаки змогли ненадовго захопити й Галицьку браму Львова. У відповідь генерал коронної артилерії Кшиштоф Арцішевський наказав спалити середмістя, й козаки змушені були відступити за мури міста (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1574 - 1576).

Таким чином, використовуючи стратегію несподіваної атаки (Задунайський, 2018: 34) у найслабші місця ворога козаки протягом одного дня взяли під контроль практично все передмістя Львова, відрізали від постачання Високий Замок та практично увірвались у місто.

10 жовтня козацький полковник Максим Кривоніс розпочав перший штурм Високого Замку (Єдлінська, 1986: 80), однак під артилерійським обстрілом з міста змушений був зі значними втратами відступити. У цей же день, за допомогою людей «Religiū graeskiej», які показали козакам труби за Краківським передмістям, було припинено постачання води до міста. Також невідомими львів'янами була здійснена спроба зіпсувати запаси води в межах самого Львова, проте міська варта вчасно запобігла «зрадникам», врятувавши залишки води (Томашівський, 1908: 99).

11 жовтня відбувається друга спроба штурму Високого Замку силами М. Кривоноса з використанням штурмових драбин (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1570). За свідченням С. Кушевича, цей напад було відбито, і козаки змушені були відступити, зазнавши величезних втрат (Томашівський, 1908: 100). До існуючої проблеми з припасами додавалась відсутність води через перекриття козаками водопостачання не лише замку, але й всього міста. Бургграф прийняв рішення налагодити водопостачання за допомогою місцевих

мешканців, у т. ч. русинів (Копилов, 2018: 118). Скориставшись цим, на територію замку потрапили козаки, що частково пошкодили замкові гармати. Після чергового штурму загонами Кривоноса, бурггаф Ян Братковський з нечисленним загоном покинув Високий Замок, залишивши номінальним командувачем на один день свого поручика Мацея Рибінського, який також втік до міста, покинувши фортецю та залишки гарнізону з місцевим людом, що там переховувався напризволяще (Копилов, 2018: 119 – 120). 15 жовтня залишки гарнізону Високого Замку були остаточно розбиті. Козаки Кривоноса, захопивши фортецю, вдалися до винищення «будь-якої статі, будь-якого віку» (Томашівський, 1908: 104). На той час у Львові вже перебували делегати Хмельницького, які мали контролювати збір відкупу, накладеного на місто (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1576).

Облога Львова і Високого Замку для Хмельницького добігала кінця. Спомини львівських шляхтичів, які намагались максимально героїзувати події початку жовтня 1648 р., виявились далекими від реальності. Козацьке військо, відсунувши татар на другий план, практично безперешкодно знищило не тільки довколишні села, але і все передмістя Львова, припинило водопостачання та за неповних п'ять днів захопило Високий Замок, встановивши повний контроль козацької артилерії над містом з пагорбів замку. На площі в 6 га, контрольованій оборонцями-львів'янами, опинилось до 30 тис. людей з обмеженими ресурсами та водою. Попри оборону міста, панегірично описану в спогадах львівського райці С. Кушевича «Побачив Хмельницький відвагу міста...» (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1572), остаточно захоплення виснаженого облогою міста козаками ставало в таких умовах питанням часу й планів Хмельницького.

Перебуваючи у вигіднішому становищі, гетьман першим пішов на переговори з містом ще 12 жовтня. Принциповою вимогою гетьмана було видати магната Єремію Вишневецького і «wszystkich podobitków» (Томашівський, 1908: 100). Спочатку Хмельницький написав листа «по-руськи», а 13 жовтня, в розпал штурму Високого Замку, відправив другого листа, вже польською мовою, з вимогою видати всіх юдеїв (Томашівський, 1908: 101). На що в обох випадках отримав категоричну відмову (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1577). Втретє Хмельницький через православного священника Федора Радкевича передав листа до містян з вимогою зібрати

200 000 червоних золотих на відкуп Тугай-Бею, орда якого підійшла під мури міста в той же день (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1578) (Очевидно, військо Тугай-Бея повернулося під стіни Львова в розпал облоги Високого Замку на вимогу Хмельницького і для залякування містян. Гетьман так само усунув перекопського мурзу від облоги міста, взявши командування військами у свої руки. Зрештою, допомоги інших беїв гетьман не потребував, формально обмеживши їхню здобич грабунком і ясиром «на власну руку»). Запрошена від міста сума була значно меншою, ніж здобич козаків у таборі під Пилявцями, яку нарахували на 6 460 «самих возів з дорогоцінностями» (Томашівський, 1908: 103).

Після цього, заручившись глейтом (з нім. Gleit – жилет. Гарантія недоторканності парламентаря) від гетьмана, львів'яни відправили послів від райців, присяжних, греків, вірмен та інших «націй», у ставку Хмельницького до Лисиничів (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1578). Очільниками цього посольства стали: Самуїл Кушевич – міський писар і лавник, Анжей Вахлович – міський купець, Христофор Захнович – представник від вірмен, Павло Лаврисевич – представник від русинів, Анджей Чехович – представник від колегії 40 мужів Львова (ЦДІАЛ, 52 – 1 – 398 – 7), а також певна кількість неназваної католицької і вірменської «допитливої» молоді (Томашівський, 1908: 101).

Відомо, що послі бачили велику кількість ясиру, якого набрала орда (Томашівський, 1908: 102). У розмові Хмельницький не поступився в сумі виплати, посилаючись то на орду, якій не мав чим платити, то на козацьких полковників, що тиснули на гетьмана (ЦДІАЛ, 52 – 1 – 398 – 111).

Щодо самого відкупу міста, то його перелік зберігся, однак говорити про точність записів не варто, оскільки підрахунок було остаточно зроблено лише в 1655 р. Тоді, при відкупі міста вже перед козацько-московськими військами Хмельницького, за зразок були взяті реєстри 1648 р. (Томашівський, 1908: 121). У самій контрибуції не існує якоїсь системи: хто і скільки мав платити. До того ж варіант рукопису є чорновим з внесенням багатьох правок і, як наслідок, математичних похибок.

Однак, попри очевидні неточності, можна скласти цілісну картину про масштаби зібраного з міста на відкуп Хмельницькому. Остаточна сума склала 544 969 злотих (ЦДІАЛ, 52 – 1 – 398 – 7), що фактично спустошило фінансові ресурси міста, враховуючи,

що до цього містяни зібрали суму на потреби війська Єремії Вишневецького (Томашівський, 1908: 122). Відкуп козакам і татарам у 544 969 злотих, за даними магістрату Львова, була зібрана з:

1) мешканців Низького замку (250 осіб та родин, що проживали в місті), а також з тих, що на момент початку облоги переховувались у місті. Надана ними сума складала 20 081 злотий;

2) з юдейського населення міста – 24 000 злотих. Спершу магістратом була окреслена сума в 50 000 злотих, однак зібрано менше;

3) добровільних внесків усього населення Львова – 84 000 злотих (не зазначено, хто був платником цієї частини викупу);

4) наступна сума була взята від чотирьох груп населення та поділена на три різні статті видатків:

- кредитори міста та шляхетські роди (13 осіб і родин);
- мешканці кам'яниць Ринкової площі (22 жителі і родини, що перебували в цей час в місті);
- від вірмен міста (26 жителів і родин, у т. ч. від архієпископа вірменського);

- від духовенства (римо-католицького та «Ritus graeci»);

5) остання частина суми була зібрана у вигляді:

- добровільно сплаченої суми в грошах і товарах – 293 367 зл.;
- різними товарами – на суму 102 265,27 зл.;
- податку на нерухоме майно в місті (у вигляді 5% від орієнтовної вартості) – 87 873 зл. (Томашівський, 1908: 108 - 122).

Саму процедуру збору грошей і товарів у місті контролювали козацький полковник Головацький і татарин Пірі-Ага – довірена особа Тугай-Бея (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1577). Збір протривав до 23 жовтня, після чого частина орди Тугай-Бея рушила зі здобутим відкупом на Кам'янець, а частина в авангарді армії Хмельницького – до Замостя (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1569-1578).

Розподіл відкупу був таким:

1) козакам і татарам (сріблом, товарами і ін.) – 528 544,6 зл.;

2) на інші потреби – 9 000 зл.;

3) на продовольче забезпечення козакам – 7050 зл.;

4) витрати на перемовини – 375 зл. (Томашівський, 1908: 108).

Зібравши відкуп і знявши облогу міста, Хмельницький наказав артилерії здійснити символічний залп по місту, який пошкодив низку будівель, у т. ч. кам'яницю львівського латинського архієпископа (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1569 – 1578). Залишивши свого двоюрідного брата Захарія Хмельницького наглядати за містом,

гетьман 25 жовтня відправився до Замостя (ЦДІАЛ, 52 – 2 – 60 – 1571). Попри формальну домовленість між містом і гетьманом, відкуп де-факто не гарантував миру: вже на наступний день «чернь» продовжувала грабувати львівське передмістя, і для містян ще тривалий час вихід за межі мурів залишався небезпечним.

Отже, Львів заплатив високу ціну за зняття облоги, втративши значні матеріальні та людські ресурси. Для порівняння – відкуп Зборівської залоги через рік після цих подій становив 200 тис. злотих (Смолій, 1999: 137), а відкуп Львова перед військом Хмельницького і Бутурліна в 1655 р. складав близько 60 тис. злотих (Смолій, 1999: 192). Загроза для містян залишалась і після відходу козацько-татарських військ. За три тижні інфраструктура міста й околиць була повністю зруйнована. Високий Замок як боекватиря фортеця, на яку покладали надію містяни, назавжди втратив своє стратегічне значення, й після 1648 р. більше ніколи не відбудовувався. Оборонці Львова залишилися у межах міських мурів практично без засобів для існування. Контроль за містом був переданий родичеві гетьмана, а козаки і татари вільно пересувалися містом, наглядаючи за процесом збору відкупу та вдаючись до відвертих грабунків.

Висновки. Богдан Хмельницький остаточно отримав дві основні переваги, які він систематично, хоч і несвідомо вибудовував від самих Жовтих Вод. Перша – це страх, що виникав лише від звістки про наступаюче козацько-татарське військо, перебільшував його швидкість і чисельність, сприяв поширенню дезертирства та паніки. Друга – це відчуття безкарності за свої дії. Повстале, лояльне до гетьмана місцеве населення було переконане, що старий лад остаточно деформовано Хмельницьким і Річ Посполита не зможе відновити контроль.

Облога Львова сьогодні часто представлена з певними нотками романтизму, де Хмельницький – «визволитель людей Віри Грецької», а облога і штурм Львова – «визволення міста». Як бачимо, реальна ситуація була кардинально іншою. Якщо теза про те, що гетьман мав на меті приєднати ці землі до своїх володінь, залишається в межах дискусій, то сумнівність релігійного мотиву гетьмана виглядає цілком очевидною: окрім самих козаків весь час походу при гетьманові перебувало чисельне татарське військо, що більшою мірою займалось збором ясиру, ніж фактичними бойовими діями. А при зборі ясиру не відрізняло бранців за

релігійною чи етнічною приналежністю. Хіба за соціальним статусом і, як наслідок, вартістю бранця.

Варто зазначити, що перші години перебування самого гетьмана під мурами міста відзначились «розпуском» орди, що розійшлась збирати ясир далеко за межі міста, та усуненням Тугай-Бея від основних бойових дій при штурмі. Достеменно не відомо, була це пряма вказівка гетьмана чи самовільне рішення татар. Натомість на перший план виходять козацькі полковники, що часто поводять себе більш агресивно по відношенню до львів'ян, ніж орда.

Штурм Високого Замку міста відбувався під проводом полковника Кривоноса і не мав ніякого стратегічного значення. Оборонці Замку були відрізані від постачання і, через певний час, води. Окрім того, з перших днів облоги частина гармат замку вже була пошкоджена. Штурм не припинився з початком переговорів і збором відкупу міста для козаків і татар. Де-факто – місто пішло на умови Хмельницького і погодилось виплачувати викуп в тих межах, що їх назвали гетьман і кримський князь, однак це не було для Хмельницького причиною відкликати Кривоноса від штурму. Він продовжувався до повного винищення тих, хто не встиг покинути замок, і зрештою, завершився тотальним руйнуванням самого замку.

Через два тижні облоги львів'яни контролювали лише територію міста в межах мурів, що дорівнювала площі в 6 гектарів, погодилися на великий відкуп і наявність козацького і татарського контингенту в місті, що перебував там аж до самого відступу Хмельницького з Руського воєводства. Враховуючи описані вище факти і умови, в яких опинився Львів, вважаємо доречним запитання про те, чи дійсно місто вистояло перед облогою Хмельницького, чи це лише політична інтерпретація учасників тогочасних подій, де шляхта намагалась створити образ героїчної оборони проти козаків і татар, а останні не мали наміру відбирати місто та обмежились знищенням Високого Замку, остаточним фінансовим виснаженням міста та тотальним розграбуванням передмість. Вони так і не приступили до централізованого штурму міста (принаймні таких планів ми не знаходимо), окрім окремих і часто хаотичних випадків, що переважно були ініційовані старшиною. Козацька артилерія практично не брала участі, окрім декількох символічних залпів, а головна військова сила Хмельницького і

Кривоноса була направлена на Високий Замок, ймовірно з метою остаточного знищення його як фортифікаційної споруди, а не безпосередньо на місто.

Використанні посилання:

Бевзо О. 1971. Львівський літопис і Острозький літописець: Джерелознавче дослідження / відп. ред. Ф. Я. Шевченко ; АН УРСР. Інститут історії. 2-е вид. Київ : Наукова думка, 199 с.

Грушевський М. 1991. Історія України-Руси, Т-8. Київ : Наукова думка, 856 с.

Задунайський В. 2018. Козацькі стратегії і стратегеми під час кампанії 1649 р. та їхні аналоги у «Стратегемах» Секста Юлія Фронтіна. Вінниця : Історичні і політологічні дослідження. С. 31-44.

Задунайський В. 2019. Козацькі військові хитрощі у битвах під Хотиним і Берестечком // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірка наукових праць / Відпов. ред. О.М.Титова. – Вип. 28. – К.: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, – С. 189-196.

Задунайський В. 2020. Стратегеми Війська Запорозького та збройних формувань Речі Посполитої впродовж кампанії 1651 р. (на прикладі боїв під Вінницею та Ріпками)// Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні: збірка наукових праць / Відпов. ред. О.М.Титова. – Вип. 29. – Ніжин: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, – С. 183-190.

Історія Львова в документах і матеріалах: збірник документів і матеріалів. 1986. Упорядн.: У. Єдлінська, Я. Ісаєвич, О. Купчинський, О. Кірсанова, Я. Лялька, Ф. Стеблій, С. Трусевич, Л. Федоришин. Ред. кол.: М. Брик (відп. ред.), Н. Врадій, Я. Ісаєвич, С. Макарчук, Л. Мінаєва, Ф. Стеблій (заст. відп. ред.), М. Тесленко. АН Української РСР. Інститут суспільних наук; Центральний державний історичний архів УРСР у м. Львові; Державний архів Львівської області. – К.: Наукова думка, – 424 с.

Мицик Ю., Брехуненко В., Бурім Д., Маврін О., Сохань П., Швидько Г. 2012. Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу 1648–1658 рр. – Т. 1: (1648–1649 рр.). Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Канадський інститут українських студій (Едмонтон), 680 с.

Копилов Д. 2018. Облога Львівського Високого замку козацькими військами у 1648 році / Д. Копилов // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія. - 2018. - Вип. 23. - С. 116-121.

Костомаров М. 2004. Богдан Хмельницький: Історична монографія. Дніпропетровськ: Січ, 843 с.

Кривошея В. 2008. Козацька еліта Гетьманщини. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, 452 с.

Крикун М. 1993. Адміністративно-територіальний устрій Правобережної України в XV-XVIII ст. Кордони воєводств у світлі джерел. Київ: Інститут української археографії, 184 с.

От Онона к Темзе. Чингисиды и их западные соседи. К 70-летию М. Г. Крамаровского: 2013. [сборник] / [ред. В.П. Степаненко, А.Г. Юрченко]. – Москва. Изд. Дом Мараджани, 568 с.

Скочиляс І. 2010. Писемні джерела з історії Галицької (Львівської) Єпархії XII–XVIII століть. По архіву: НМЛ. – РкЛ-741. 35 с.

Смолий В., Степанков В. 2014. Український політичний проект XVII ст.: становлення національного інституту влади. Київ: Інститут історії України НАН України, 194 с.

Степанков В. 2008. Розвідка і контррозвідка Богдана Великого (1648-1657 рр.). Камянець-Подільський, 254 с.

Стороженко С. 1996. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII ст.: Книга перша: Воєнні дії 1648-1652 рр.: Дніпропетровськ: Видавництво ДДУ, 320 с.

Томашівський С. 1908. Матеріали до історії Галичини. Т. II. Акти з р. 1649-1651. – Львів.: Записки Наук. тов. ім. Шевченка – 417 с.

Томашівський С. 1898. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р. «Записки Наук. тов. ім. Шевченка», т. 23–24, – 138 с.

Томашівський С. 1897 Самуїл Казимир Кушевич, райця львівський і його записна книжка. «Записки Наук. тов. ім. Шевченка», т. 15, – 24 с.

Томашівський С. Образок з львівського життя в середині XVII в. // «Записки Наук. тов. ім. Шевченка», т. 19,11 – 14 с.

Томашівський С. 1898. «Перший зазивний лист Хмельницького» Записки Наук. тов. ім. Шевченка", т. 23-24, – 9 с.

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Фонд 5 опис 1 справа 141 (Чистова книга донесень Галицького гродського суду за 1648 – 1649 рр.).

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Фонд 52, опис 2, справа 60. (Магістрат м. Львів)

Центральний державний історичний архів України, м. Львів. Фонд 52, опис 2, справа 398. (Магістрат м. Львів)

Чікалін Р. 2021. Wysoczan rebelis, Cosacis, Labori. Відображення подій Хмельниччини в чистових книгах донесень Галицької землі Руського воєводства 1648 – 1649 рр. // Військово-науковий вісник. – Випуск 35. – Львів: НАСВ, – С. 58-70.

AGAD, Archiwum Koronne Warszawskie, Dział Tatarski, sygn. 84, mikrofilm A 24521.

AGAD, Archiwum Koronne Warszawskie. Dział Kozacki. Sygn. 42 nr. 4. mikrofilm 32563

Kubala L. 1925. Oblężenie Lwowa w roku 1648. - Wyd. 3. Krakow. – Druk W. L. Anczyca I Spolky. 36 s.

Kucharski W. 2015. Rozbicie armii koronnej w dailaniach wojenych 1648 r. // „Studia z Dziejów Wojskowości”, t. IV, – 57 – 99 s.

Podhorodecki L. 1987. Chanat Krymski i jego stosunki z Polska w XV–XVIII w. – Warszawa, – 358 s.

Пташник J. 1925. Wilkierz lwowski z roku 1648 o uchodźcach i jego losy // Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera. – Lwów, – 16 s.

Chikalin R.

DID THE CITY SURVIVE? DESCRIPTION OF THE CONTRIBUTION OF LVIV TO B. KHMELNYTSKY IN 1648

The siege of the Lviv by Cossack and Tatar troops under the leadership of Hetman B. Khmelnytsky in 1648 is a still a topic that has a list of inaccuracies and myths. It is often considered in the broad context of the history of Ukraine in the 17-th century or the history of 1648 - 1657 or military history, thus losing important details. Hetman Bohdan Khmelnytsky is also often portrayed as trying to "liberate" Lviv and the entire Russ voivodeship, and the local population of «Ritus graeci» shows as loyal to the Cossack-Tatar army and the hetman. The issue of paying Lviv tribute to the Cossacks and Tatars, despite the availability of documents still remains open for discussion. Using published and unpublished sources, the author shows a systematic description of the siege of Lviv, based on the memories of Lviv eyewitnesses.

In fact, after two weeks of the siege, Lviv military and civilians people remained safe only in a small area within the defensive walls, deprived of water, food and weapons. The Cossacks of Khmelnytsky and the Crimean Tatars were free to move around the city and collect tribute, the Cossack artillery dominated under Lviv, and the High Castle, as a defensive fortress, lost its significance forever after 1648. Considering the described facts, should we assume that the city survived before Khmelnytsky - a historical fact or a political interpretation of the Lviv residents themselves, who survived the siege?

Lviv has paid dearly for the siege and for Khmelnytsky to leave. A lot of resources and money were lost. Many citizens died. Leaving the Cossacks and Tatars did not guarantee safe for the locals and for a long time there was no peace in Lviv. And the hetman himself only strengthened his advantages before the siege: fear of him and a sense of impunity for those who were loyal to him.

Is the hetman really saw Lviv as a city that was supposed to be part of the Cossacks in 1648 or whether he only saw this city as another obstacle on his way to his own goals or did the storming and destruction of the High Castle matter when Lviv went to negotiations and was ready to pay tribute to the Cossacks and Tatars - in this article the author tries to answer this question.

*Keywords:*siege, High Castle, Khmelnytsky.